

MARINKÁS GYÖRGY*

Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága őslakos népekkel kapcsolatos joggyakorlata, különös tekintettel az Ogoni-ügyre

*Őslakos népek – Afrikai Charta –
Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága – Ogoni-ügy*

Jelen írás célja, hogy bemutassa azt a hosszú és küzdelmes munkát, amelynek eredményeként az őslakos népek jogai elismerést nyertek az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus keretein belül. A nehézségeket egyrészt az okozta, hogy az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája¹ (a továbbiakban: Afrikai Charta) *expressis verbis* nem utal az őslakos népekre, az a meglévő anyagi jogi normák evolutív értelmezése révén alkalmazható az ő esetükben.² Másrészt, a gyarmati sorból frissen felszabadult államok féltve őrizték szuverenitásukat, ennek ékes bizonyítéka az Afrikai Egységsszervezet (a továbbiakban: AESZ) Chartájának 3. cikke,³ mely garantálja a belügyekbe való beavatkozás tilalmát, valamint az állam szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartását. Az államok félelme elsősorban abból eredt, hogy az önrendelkezéshez való jogra úgy tekintettek, mint amely a szeparatista törekvések melegágyaként szolgálhat. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága (a továbbiakban: Afrikai Bizottság vagy ENJABiz) az államok félelmeinek eloszlátása érdekében több ügyben – és egy tanácsadó véleményben – is hangsúlyozta, hogy az őslakos népek önrendelkezéshez való jogának elismerése nem jelenti az állam területi integritását fenyegető elképzelések támogatását: az

* Dr. Marinkás György egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, marinkas.gyorgy@gmail.com.

¹ Az Ember és a Népek Jogainak Afrikai Chartája (aláírás: 1981. június 27., hatálybalépés: 1986. október 21.).

² Példának okáért az Afrikai Charta 19–24. cikkében szereplő nép mint a kollektív jogok alanya – evolutív értelmezés révén – szintén alkalmazható az őslakos népekre.

³ AESZ Charta (aláírás: 1963. május 25.), 3. cikk – a Chartát 2002. július 9-én, az Afrikai Unió megalakulását követően hatályon kívül helyezték. – Forrás: <http://www.au.int/en/about/nutshell> (2013. augusztus 9-i letöltés).

őslakos népek e jogukat a határokon belül kötelesek gyakorolni.⁴ Külön kiemelés érdemel az Afrikai Bizottság által létrehozott Őslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport⁵ (a továbbiakban: Munkacsoport) tevékenysége. A szerző ismerteti továbbá az *Ogoni-ügyet*,⁶ amelyben az Afrikai Bizottság először hozott döntést egy őslakos népet érintő ügyben. Az ügy igazi jelentőségét az adja – elsősége mellett –, hogy a Bizottság döntésében megerősítette: az Afrikai Charta rendelkezései az őslakos népek jogait is védelemben részesítik. Jóllehet az ügyben a Bizottság bizonyos kérdéseket nyitva hagyott, ezen ügy és az ezt követő *Endorois Jóléti Tanács (Endorois Welfare Council) kontra Kenya ügy*⁷ – a témával foglalkozó szakértők egybehangzó véleménye alapján – fordulópontnak tekinthető az afrikai őslakos népek jogait illetően, azok ugyanis e döntések révén nyertek teljes körű elismerést az afrikai kontinensen.⁸ Az említett két ügyet megelőzően az őslakos népek jogainak védelme „gyermekcipőben járt” a kontinensen: egészen az ezredfordulóig az Afrikai Bizottság tartózkodott az őslakosokat érintő ügyekben történő döntéshozataltól; amennyiben pedig véleményt nyilvánított, úgy azt sokszor az őslakosokra nézve kedvezőtlenül tette.⁹ Jóllehet azt nem szabad elfelejteni, hogy az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus viszonylag fiatal intézmény, ennek megfelelően – a másik két regionális emberi jogvédelmi mechanizmushoz hasonlítva – jóval kevesebb ideje volt kimunkálni a joggyakorlatát.

A tanulmány a fent említett kérdéseket a következő szerkezeti felépítés szerint tárgyalja: az első fejezetben kerül ismertetésre az Afrikai Charta és az Afrikai Bizottság létrehozásának folyamata, valamint azok legfőbb jellemzői. A második fejezetben kerül bemutatásra a Munkacsoport működése. A harmadik fejezetben az *Ogoni-ügy* kerül ismertetésre, ennek során a szerző figyelmet szentel a regionális emberi jogvédelmi mechanizmusok egymásra hatásának,¹⁰ jelesül annak, ahol az Afrikai Bizottság az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságának (a továbbiakban: Amerikaközi Bizottság vagy EJABiz), vagy az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságának (a továbbiakban Amerikaközi Bíróság vagy EJAB) joggyakorlatára hivatkozik és fordítva. E fejezetben kerül bemutatásra az *Ogoni-ügyet* követő legjelentősebb

⁴ ENJABiz, *Tanácsadó vélemény az ENSZ Őslakos népek jogairól szóló deklarációjának tárgyában*, 2007. május 30., 6. és 9–18. pontok; ERRICO, Stefania: The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples is Adopted: An Overview. *Human Rights Law Review*, vol. 7. (2007), issue 4, 758.

⁵ ENJABiz 51. számú határozata az *Őslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport felállításáról* (Benin, Cotonou város, 2000. november 6.).

⁶ ENJABiz, *The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic and Social Rights vs. Nigeria*, 2001. október 27. (ügyszám: 155/96.).

⁷ ENJABiz, *Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of Endorois Welfare Council vs. Kenya*, 2009. november 25. (ügyszám: 276/2003.).

⁸ GILBERT, Jérémie: Indigenous Peoples' Human Rights in Africa: the Pragmatic Revolution of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 60. (2011), issue 1, 245–256.

⁹ BOJOSI, Kealeboga Nkebo–WACHIRA, Mukundi George: Protecting Indigenous Peoples in Africa: An Analysis of the Approach of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*, vol. 6. (2006) issue 2, 383–384.

¹⁰ A regionális emberi jogvédelmi mechanizmusok egymásra hatásáról részletesen lásd RAISZ Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának kölcsönhatásában*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2010.

jog eset: az *Endorois-ügy*. Az utolsó részben a szerző ismerteti az ügy utóéletét és hatását az őslakos népek jogaira; végül, de nem utolsósorban szót ejt az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus működését ért kritikákról is, majd ezek figyelembevételével levonja a következtetéseit, és felvázolja javaslatait, amelyek véleménye szerint hozzájárulhatnak az Afrikai Bizottság döntésének mihamarabbi és teljes körű implementálásához, valamint a joggyakorlat fejlődéséhez. Utóbbi során a szerző röviden szót ejt az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságának (a továbbiakban: Afrikai Bíróság vagy ENJAB) eddigi joggyakorlatáról, valamint az Afrikai Bizottság számára e téren nyitva álló lehetőségekről.

1. Az intézményi keretek bemutatása

1.1. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája

Az Afrikai Charta előkészítő munkálatai az 1960-as években kezdődtek, miután felismerték, hogy az afrikai kontinensen is szükség van egy, az alapvető emberi jogokat rögzítő dokumentumra, valamint a betartását ellenőrizni hivatott mechanizmusra. A Jogászok Nemzetközi Bizottsága 1961-ben, a nigériai Lagosba hívta össze a „Jog Uralmának Afrikai Konferenciáját”, annak érdekében, hogy megvitassák az emberi jogok kérdését a független afrikai országokban. A konferencián szóba került egy, az emberi jogokat deklaráló szerződés, és az abban garantált jogok végrehajtását felügyelni hivatott bíróság létrehozásának gondolata. A lagosi konferenciát továbbiak követték – 1966-ban Szenegálban, 1969-ben Kairóban, 1971-ben Addisz-Abeában, 1973-ban Dar es-Salaamban, 1978-ban, Dakarbán és 1979-ben Monroviában¹¹ –, a legutolsó konferencián határozták el, hogy a politikai realitások figyelembevételével bíróság helyett első lépésként egy bizottságot hoznak létre.¹² Az AESZ égisze alatt folyó előkészítő munkálatokat Kéba Mbaye, a Nemzetközi Bíróság egykori bírója vezette. A Chartát – hosszas előkészítő munkálatokat követően – 1981-ben fogadták el, és 1986-ban lépett hatályba.¹³

Az Afrikai Charta számos aspektusban különbözik más nemzetközi és regionális emberi jogi dokumentumtól: nemcsak jogokat, hanem kötelezettségeket is rögzít, nemcsak az egyéni, hanem a kollektív jogokat is elismeri, továbbá kiemelt védelemben részesíti a gazdasági, szociális és kulturális jogokat is. Utóbbiak esetében a Charta, ellentétben más emberi jogi dokumentumokkal, nem utal a progresszív megvalósíthatóságra: így azok azonnali végrehajtást igényelnek, kimentési okok csak szűkebb körben érvényesülnek az államok oldalán.

¹¹ MUIGAI, Githu: From the African Court on Human and Peoples' Rights to the African Court of Justice and Human Rights. In MANISULI Ssenyonjo (ed.): *The African Regional Human Rights System: 30 Years after the African Charter on Human and Peoples' Rights*. The Hague, Nijhoff, 2012. 267.

¹² WACHIRA, Mukundi George: *African Court on Human and Peoples' Rights: Ten Years on and Still no Justice*. Minority Rights Group International, 2008. szeptember 24., 7. – Forrás: <http://www.refworld.org/docid/48e4763c2.html> (2013. augusztus 8-i letöltés).

¹³ <http://www.achpr.org/instruments/achpr/history/> (2014. március 3-i letöltés).

Az Afrikai Charta két részből épül fel: az első rész a jogokat és kötelezettségeket rögzíti, a második pedig az Afrikai Bizottság felépítését és működésének főbb szabályait. A Charta első részének első fejezetében a 2. és a 17. cikk foglalkozik a klasszikus individuális szabadságjogokkal.¹⁴ A 18. cikktől kezdődik a kollektív jogok katalógusa úgy, mint a népek önrendelkezési jogának garantálása, valamint a kielégítő környezethez és a fejlődéshez való jog.¹⁵ A Charta harmadik része, a 25. cikktől kezdődően rögzíti az államok kötelezettségeit.¹⁶ Az első rész második fejezete foglalkozik az egyénnek a családjá, a társadalom és az állam irányába fennálló kötelezettségeivel. Példának okáért: jogaikat úgy kell gyakorolniuk, hogy közben tekintettel vannak mások jogaira is; a felnőtt gyermekeknek kötelezettsége gondoskodni idős, tartásra szoruló szüleikről; minden egyénnek kötelezettsége, hogy képességeit – a lehetőségei szerint – saját országa javára fordítsa, annak nemzetbiztonságát és integritását ne veszélyeztesse. Az Afrikai Charta második része rendelkezik az Afrikai Bizottság létrehozásáról és felépítéséről, továbbá annak feladatairól, az eljárás szabályairól és az alkalmazandó jogról.¹⁷

1.2. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága

Az Afrikai Bizottság 1987-ben kezdte meg működését az Afrikai Charta 30. cikkelye alapján.¹⁸ A legelső székhelye Etiópiában, Addisz-Abeában volt, innen 1989-ben költözött jelenlegi székhelyére, a gambiai Banjul városába, ekkor kezdte meg ugyanis a működését a Bizottság titkársága, ezt megelőzően a Bizottság munkáját az AESZ Titkársága segítette.¹⁹

A Bizottság tizenegy tagból áll, akikkel szemben követelmény a feddhetetlenség, a pártatlanság és a jogi szaktudás, utóbbi esetében különös súllyal esik a latba a gyakorlati tapasztalat. A tagokat a részes államok által jelölt személyek közül az Afrikai Unió Közgyűlése választja. A mandátumuk hat évre szól, amely egyszer megújítható.²⁰ A Bizottság elnökét az Afrikai Unió²¹ (a továbbiakban: AU) titkára nevezi ki, és biztosítja a feladatok ellátásához szükséges személyi és tárgyi feltételeket, továbbá a működéséhez szükséges pénzügyi fedezetet is.²² Az Afrikai Bizottság mandátuma a következő feladatok ellátására terjed ki: (i) az emberi jogi helyzet előmozdítása általánosságban; (ii) a Chartában garantált jogok biztosításának ellenőrzése; (iii) a Charta rendelkezéseinek értelmezése a tagállamok, az AU intézményei vagy az AU

¹⁴ Az Afrikai Charta 2–17. cikkei.

¹⁵ Az Afrikai Charta 18–24. cikkei.

¹⁶ Az Afrikai Charta 25–29. cikkei.

¹⁷ Az Afrikai Charta 30–62. cikkei.

¹⁸ MUIGAI: i. m., 267.

¹⁹ <http://www.achpr.org/about/history/> (2013. augusztus 1-ji letöltés).

²⁰ A megújítható mandátum egyik lehetséges következménye, hogy a bírák adott esetben – az újráválasztások érdekében – hajlamosak arra, hogy elnézőbbek legyenek a saját államukkal szemben. – A szerző megjegyzése.

²¹ Az AESZ utódintézménye. – Forrás: <http://www.au.int/en/about/nutshell> (2013. augusztus 9-i letöltés).

²² Az Afrikai Charta 30–41. cikkei.

által elismert bármely afrikai szervezet kérésére; (iv) bármely olyan feladat elvégzése, amelyet az Állam- és Kormányfők Gyűlése ráruház.²³ A Bizottsághoz államok és magánszemélyek is benyújthatnak petíciót, utóbbiak esetében az 56. cikk rendelkezik arról, hogy a petíciónak milyen alaki feltételeknek kell megfelelnie.²⁴ A Bizottság joggyakorlata a befogadhatóság kapcsán három fontos feltételt határoz meg: a jogorvoslatnak elérhetőnek, hatékonynak és megfelelőnek kell lennie. Az első feltétel akkor teljesül, ha a jogorvoslat késlekedés és akadályoztatás nélkül igénybe vehető, a második feltétel teljesüléséhez az szükségeltetik, hogy legyen remény a probléma orvoslására, vagyis a panaszos fél számára kedvező kimenetelre. Az utolsó feltételt illetően a jogorvoslatnak képesnek kell lennie orvosolni az elszenvedett sérelmet.²⁵

A Bizottság előtti eljárás szabályait az eljárási szabályzat rögzíti, a jelenleg érvényes eljárási szabályzatot²⁶ 2010-ben fogadta el a Bizottság.

2. Az Őslakos Népekkel és Közösségekkel Foglalkozó Szakértői Munkacsoport

2.1. A Munkacsoport felállítása

A Munkacsoport létrehozása nem volt előzmények nélküli: az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (a továbbiakban: ENSZ GSZT) 1982-ben hozta létre az ENSZ munkacsoportját az Őslakos Népekkel Foglalkozó Munkacsoport²⁷ néven (a továbbiakban: ENSZ Munkacsoport), amely jelentős inspirációt jelentett az Afrikai Bizottság számára. Az ENSZ Munkacsoport 1999-ben Tanzániába hívott össze egy, az őslakos népek helyzetét megvitatni hivatott konferenciát, amelynek folyamányaként az Afrikai Bizottság felismerte az őslakos népek védelmének fontosságát.²⁸ Az Afrikai Bizottság 2001-ben állította fel a saját Munkacsoportját abból a célból, hogy konkretizálja az őslakos népek kifejezés jelentését; illetve, hogy milyen jogok illetik meg az afrikai őslakos népeket az Afrikai Charta rendelkezései alapján.²⁹ A Munkacsoport létrehozásának jogalapját az Afrikai Charta 45. cikk (1) bekezdése szolgáltatta,³⁰ melynek értelmében az Afrikai Bizottság feladata az emberi jogok előmozdítása.

²³ Az Afrikai Charta 45. cikke.

²⁴ Az Afrikai Charta 46–59. cikkei.

²⁵ ENJABiz, *Dawda Jawara vs. Gambia*, 2000. május 11. (ügyszám: 147/95. és 149/96.), 31–32. pontok.

²⁶ Az ENJABiz Eljárási Szabályzata (elfogadva: 2010. május 26., hatálybalépés: 2010. augusztus 18.).

²⁷ Az ENSZ GSZT 1982. május 7-i határozata (1982/34).

²⁸ BOJOSI–WACHIRA: i. m., 390.

²⁹ ENJABiz 51. számú, az afrikai őslakos népek közösségeiről szóló határozata az *Őslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport felállításáról* (Benin, Cotonou város, 2000. november 6.) 2. és 3. pontok.

³⁰ BOJOS–WACHIRA: i. m., 391.

2.2. A Munkacsoport első jelentése

Az Afrikai Bizottság Munkacsoportjának első jelentését³¹ 2003-ban fogadta el a Bizottság.³² A jelentés három fő részre osztható: (i) az őslakos népek helyzetének elemzése, valamint bizonyos népek és népcsoportok őslakosként való megnevezése; (ii) a Bizottság joggyakorlatának elemzése az őslakos népek vonatkozásában és (iii) az őslakos népek azonosításának kritériumai. A szerző egyetért a Bojosi–Wachira szerzőpárossal abban, hogy a Munkacsoport által e kérdések között felállított sorrend vitatható, ezért az eme szerzőpáros által jegyzett tanulmányban szereplő sorrendben ismerteti és elemzi a jelentést.

2.2.1. Az őslakos népek helyzetének elemzése és azonosításuk kritériumai

Az őslakos népekkel kapcsolatban felmerülő egyik legfontosabb kérdés az, hogy mely csoportokat tekinthetjük őslakos népeknek: univerzális definíció ugyanis nem létezik, azt a mai napig viták övezik a szakirodalomban.³³ Mint arra a Bizottság rámutatott, az afrikai kontinensen az őslakos kifejezés nem megfelelő megjelölés, hiszen Afrikában – ellentétben az amerikai kontinenssel – minden népcsoport őslakosnak tekinthető, annak eldöntése pedig, hogy mely nép tartózkodik régebb óta az adott területen, parttalan vitákat eredményezne. Ebből kifolyólag a Munkacsoportnak egy olyan megoldást kellett találnia, amely megkerüli az ebből adódó problémákat. A Munkacsoport arra a következtetésre jutott – akárcsak korábban az ENSZ Munkacsoport³⁴ –, hogy kötelező definíciót alkotni nem lehetséges és nem is kívánatos. Ebből kifolyólag a Munkacsoport ahelyett, hogy meghatározta volna az őslakos népek mibenlétét, inkább egy kritériumrendszert dolgozott ki arra vonatkozóan, miként lehet beazonosítani őket. A Munkacsoport rámutatott arra a tényre, hogy „*Afrikában minden afrikai őshonos*”.³⁵ Ugyanakkor bizonyos csoportok „*a múltbéli és jelenkori történések miatt marginalizálódtak a saját országaikban [és ebből kifolyólag] jogaik elismerésére és védelmére van szükségük*”.³⁶ A Bizottság három olyan megkülönböztető jegyet nevezett meg, amely alapján az őslakos népek azonosíthatóak: (i) marginalizálódás, diszkrimináció és kirekesztettség a fejlődésből; (ii) a társada-

³¹ *Report of the African Commission's Working Group of Experts on Indigenous Populations/Communities*, Submitted in accordance with the Resolution on the Rights of Indigenous Populations/Communities in Africa adopted by the African Commission at its 28th ordinary session held in Cotonou, Benin in October 2000, IWGIA & ACPHR (2005) (a továbbiakban: A Munkacsoport 2003-as jelentése).

³² ENJABiz 65. számú határozata az *Őslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport jelentésének elfogadásáról* (Gambia, Banjul város, 2003. november 20.).

³³ RAISZ Anikó: *Indigenous Communities before the Inter-American Court of Human Rights – New century? New era?* *Miskolc Journal of International Law*. Vol. 5. (2008) issue 2, 36–38.

³⁴ *Az ENSZ Őslakos Népekkel Foglalkozó Munkacsoportja elnökének munkaanyaga az őslakos népek koncepciójáról*, ENSZ GSZT Diszkrimináció Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottságának, Őslakos Népekkel Foglalkozó Munkacsoportja által, annak 14. ülészakán benyújtott jelentése (U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/ACA1996/2), 1996, 35. pont.

³⁵ E kijelentéssel a Munkacsoport nyilvánvalóan nem a bűr telepésekre gondolt. – A szerző megjegyzése.

³⁶ A Munkacsoport 2003-as jelentése, 86. és 87. pontok.

lom többi részétől elkülönülő kultúra; (iii) saját maguk őslakosként való definiálása. A második jellemző révén a Munkacsoport elismerte, hogy egyes népek markánsan eltérő kultúrával rendelkeznek a társadalom többi részéhez viszonyítva, jöhetnek az afrikai országok nagy részében egyébként is rengeteg különböző kultúra keveredik. A harmadik szempontot illetően a Munkacsoport – az ENSZ Munkacsoportához hasonlóan – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (a továbbiakban: ILO) 169-es számú, az őslakos és törzsi népekről a független országokban szóló egyezményéből (a továbbiakban: az ILO 169-es számú egyezménye) merített ihletet, melynek 1. cikke hangsúlyozza, hogy az adott népcsoport őslakos mivoltának eldöntésekor döntő jelentősége van annak, hogy a szóban forgó népcsoport miként tekint magára. Ugyanakkor a Munkacsoport jelentésében némi eltérés figyelhető meg az ENSZ Munkacsoport jelentéséhez viszonyítva: utóbbi ugyanis megköveteli, hogy az adott törzset vagy népcsoportot más törzsek vagy népcsoportok is őslakosként ismerjék el, a Bizottság Munkacsoportja ezzel szemben nem támaszt ilyen feltételt.³⁷ Az előbbieket ellenére az *Endorois-ügyben* a felperesek erre a tényre is hivatkoztak, őslakos mivoltuk bizonyításakor.³⁸ A harmadik jellemzőt illetően fontos még továbbá megemlíteni, hogy ez önmagában nem szolgálhat döntő tényezőként, hiszen visszaélésszerű joggyakorlásra adhat alapot.³⁹ Többek között ebből kifolyólag is a Munkacsoport a jelentés első részében több – a fentebb említett kritériumrendszer alapján – őslakosnak minősülő népcsoportot is nevesített, a lista ugyanakkor a Munkacsoport megjegyzése szerint nem tekinthető taxatívna. Példának okáért őslakos népcsoportnak tekintendők: a vadászó-gyűjtögető életmódot folytató batwa, a pygmy, a san, a hadzabe, ogiek népcsoportok; a hagyományosan pásztorkodásból élő pokot, szomáli, oromos, maszáj, berber és tuareg népcsoportok, valamint az ogoni népcsoport, amely a pásztorkodás mellett földművelésből és halászatból él.⁴⁰

A Munkacsoport a jelentést a javaslati megtételével zárta, e javaslatok a következők: (i) egy speciális rapporteur kinevezése; (ii) egy olyan állandó fórum létrehozása, ahol az őslakos népek és a többi érdekelt fél (így például a vállalatok vezetői, vagy az állam képviselői), intézményes keretek között megismerhetik egymás véleményét. Továbbá (iii) világos koncepció kialakítása az őslakos népekre vonatkozóan; (iv) a Munkacsoport mandátumának meghosszabbítása – ez meg is történt⁴¹ –; (v) végezetül az őslakos népek ügyének folyamatos napirenden tartása.

Annak ellenére, hogy a Munkacsoport megközelítése több szempontból előremutató, és figyelembe veszi az afrikai helyzetet, e helyütt említést kell tenni az *ellene felhozható kritikákról* is. A legelső kritikai észrevétel az, hogy bár a Munkacsoport deklaráltan igyekszik elkerülni annak fessegetését, hogy „ki volt ott hamarabb” az adott területen, nagyban épít az ILO 169-es egyezményére, amely az őslakos népek egyik legfontosabb jellemzőjeként említi, hogy korábban éltek ott, mint a társada-

³⁷ BOJOSI-WACHIRA: i. m., 397.

³⁸ ENJABiz, *Endorois-ügy*, 4. pont.

³⁹ A Bojosi-Wachira szerzőpáros itt a dél-afrikai afrikáner nacionalistákra utal, akik magukat többször is próbálták őslakos népként elismertetni, mind ez idáig sikertelenül. BOJOSI-WACHIRA: i. m., 397.

⁴⁰ A Munkacsoport 2003-as jelentése, 15–19.

⁴¹ ENJABiz 80. számú határozata az *Őslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport* mandátumának meghosszabbításáról és összetételéről (Gambia, Banjul város, 2005. december 5.).

lom többségét kitevő népcsoport, amely jellemzően a hódítók leszármazottja. Ez a definíció rendkívül jól használható a dél-amerikai kontextusban – ahol ténylegesen eldönthető, ki volt ott hamarabb –, ugyanakkor az afrikai kontinensen a fentebb említett okokból kifolyólag használata kerüendő. Pontosán ez az oka annak, hogy az említett egyezményt főleg dél-amerikai országok ratifikálták, miközben jelen sorok írásakor összesen egyetlen afrikai ország – jelesül a Közép-afrikai Köztársaság – részese annak.⁴² Ebben gyökerezik a Munkacsoport megközelítésével szemben felhozható második kritika: minthogy az afrikai országok nagy része nem részese az egyezménynek, az abban foglalt jogokra és kötelezettségekre való hivatkozás nem sok eredménnyel kecsegtet.⁴³

2.2.2. Az őslakos népek jogai az Afrikai Charta alapján

A Munkacsoport mandátumának másik fontos eleme annak vizsgálata volt, hogy az Afrikai Charta milyen jogokat biztosít az őslakos népek számára. A legelső jog, amelyet a Munkacsoport jelentése górcső alá vett, az a népek önrendelkezéshez való joga. A Bizottság a *Katangese Kongresszus kontra Zaire ügyben*⁴⁴ foglalkozott először a népek önrendelkezési jogával. A felperesek állítása szerint Zaire – mai nevén Kongói Demokratikus Köztársaság – megsértette az Afrikai Charta 20. cikkének (1) bekezdésében biztosított önrendelkezéshez való jogot. A beadványt az Afrikai Bizottság akkor elutasította, arra hivatkozva, hogy a felperesek semmilyen módon nem bizonyították, hogy Zaire megfosztotta volna őket a Charta 13. cikkének (1) bekezdésében garantált, a kormányzatban való részvételhez való joguktól. Mindemellett az Afrikai Bizottság felhívta a figyelmet, hogy a Bizottságnak kötelezettsége elősegíteni Zaire területi integritásának fenntartását.⁴⁵ A döntést kritizálók szerint az Afrikai Bizottság elmulasztotta a lehetőséget, hogy állást foglaljon saját joghatóságát illetően, az önrendelkezéshez való jog kérdését érintő ügyekben.⁴⁶ A Munkacsoport jelentése ugyanakkor pozitívan ítéli meg a döntést, mint rámutat: az Afrikai Bizottság tulajdonképpen elismerte, hogy egy adott ország népességének kisebb része védelemre tarthat igényt, a Bizottság pedig adott esetben foglalkozik az ilyen ügyekkel – ezzel „kikövezte” az őslakos népek védelméhez vezető utat.⁴⁷ A *Dawda Jawara kontra Gambia ügyben* a Bizottság megállapította, hogy a katonai kormányzat hatalomátvétele – békés volta ellenére is – a Charta 20. cikkének (1) bekezdésében garantált önrendelkezési jog megsértését jelenti.⁴⁸ Ugyanakkor a Munkacsoport jelentése hangsúlyozza: „a népek önrendelkezéshez való jogát az államok sérthetetlen nemzeti határain belül, az állam szuverenitására figyelemmel

⁴² http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (2013. augusztus 2-i letöltés).

⁴³ BOJOSI-WACHIRA: i. m., 397–399.

⁴⁴ ENJABiz, *Katangese Peoples' Congress vs. Zaire*, 1994. november 3. (ügyszám: 75/92.).

⁴⁵ ENJABiz, *Katangese Peoples' Congress vs. Zaire*, 1994. november 3. (ügyszám: 75/92.), 5–6. pontok.

⁴⁶ BOJOSI-WACHIRA: i. m., 402.

⁴⁷ A Munkacsoport 2003-as jelentése, 79. pont.

⁴⁸ ENJABiz, *Dawda Jawara vs. Gambia*, 2000. május 11. (ügyszám: 147/95. és 149/96.).

*kell gyakorolni.*⁴⁹ Ezt a gyakorlatot erősíti meg a 2009-es *Mgwanga és társai kontra Kamerun ügy*.⁵⁰ A Bizottság, részben megismételve a Katangese-ügyben tett kijelentéseit leszögezi, hogy az Afrikai Bizottság nem bátoríthatja a dél-kameruniak elszakadását, tekintettel arra, hogy ezzel megszegné az AU Alapokmányából, valamint az Afrikai Chartából eredő kötelezettségét, jelesül veszélyeztetné Kamerun területi integritását. Mint arra a Bizottság rámutatott: a panaszos felek nem használhatják az Afrikai Chartát arra, hogy egy részes állam területi integritását vagy szuverenitását fenyegetessék.⁵¹ A fenti ügyekből tett kijelentésekből következik, hogy az őslakos népeknek jogaik érvényesítése során be kell bizonyítaniuk azt, hogy követeléseik nem az állam területi integritása ellen irányulnak, amely aránytalan terhet ró rájuk és megnehezíti a jogaik védelmét. A Bojosi–Wachira szerzőpáros továbbá rámutat, hogy bár a Munkacsoport kimondta, az őslakos népeket megilleti az önrendelkezéshez való jog, azonban arra vonatkozóan már nem ad eligazítást, hogy ez a jog pontosan mit takar, és milyen módon gyakorolható az állam területi szuverenitásának és integritásának sérelme nélkül.⁵²

Az Afrikai Bizottság által vizsgált második – az őslakos népeket megillető – jog az Afrikai Charta 19. cikke által garantált jog arra, hogy minden nép szabadon élhessen anélkül, hogy más népek elnyomnák. E jog a *Malawi African Association kontra Mauritania*⁵³ és a hozzácsatolt ügyekben került először terítékre. A Bizottság álláspontja szerint a keresetekben leírt diszkrimináció, elnyomás és brutalitás ellentétes az Afrikai Charta egyik alapelvével, az egyenlőséggel, egyben sérti az Afrikai Charta 19. cikkét. A Munkacsoport véleménye szerint a keresetek befogadásával – a *Katangese-ügyhöz* hasonlóan – az Afrikai Bizottság kifejezte, hogy hajlandó a népesség egy részének kollektív jogait érintő kérdésekkel érdemben foglalkozni. A Bojosi–Wachira szerzőpáros egyetért a fenti értelmezéssel, jóllehet véleményük szerint az Afrikai Bizottság továbbra sem fektet kellő energiát a „népek”-kifejezés tartalmának meghatározására. Habár az *Ogoni-ügyben* a Bizottság megállapította az „Ogoni nép” jogainak megsértését – jelesül az Afrikai Charta 21. és 24. cikkének sérelmét –, ugyanakkor döntésében nem ismerte el őket őslakos népként, ellentétben a Munkacsoporttal, amely a 2003-as jelentésében egyértelműen az őslakos népek között említi az ogoni törzset.⁵⁴

A Munkacsoport harmadikként az Afrikai Charta 21. cikkében garantált, a természeti kincsekkel való rendelkezéshez, valamint a 22. cikkben található, a gazdasági, szociális és kulturális fejlődéshez való jogot vizsgálta. A Munkacsoport arra a következtetésre jutott, hogy a 21. cikk szövegezéséből kifolyólag – különösen annak (5) bekezdésére tekintettel – az Afrikai Charta alkotói a kizsákmányolást elsősorban külső fenyegetésként értelmezték.⁵⁵ A Munkacsoport, a Bizottság *Ogoni-ügyben* ho-

⁴⁹ A Munkacsoport 2003-as jelentése, 75. pont.

⁵⁰ ENJABiz, *Mgwanga et al vs. Cameroon*, 2009. május 27. (ügyszám: 266/2003.).

⁵¹ ENJABiz, *Mgwanga et al vs. Cameroon*, 2009. május 27. (ügyszám: 266/2003.), 190–192. pontok.

⁵² BOJOSI–WACHIRA: i. m., 402.

⁵³ ENJABiz, *Malawi African Association vs. Mauritania*, 2000. május 11. (ügyszám: 54/91.).

⁵⁴ BOJOSI–WACHIRA: i. m., 403.

⁵⁵ Érthető módon élénken élt még emlékezetükben a kolonizáció és a gyarmatosítás keserű emléke. – A szerző megjegyzése.

zott döntését elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a 21. és 22. cikkekben foglalt jogok egyértelműen megilletik az ogoni népet, amely így a természeti kincsek feletti rendelkezést, illetve a fejlődéshez való jogot illetően, a saját államával szemben is védelemre jogosult.⁵⁶

2.3. A Munkacsoport hozzájárulása az ENSZ Óslakos Népek Jogairól Szóló Deklarációjának elfogadásához

A Munkacsoport tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az afrikai országok az ENSZ Közgyűlésében a szavazás során támogatták az Óslakos Népek Jogairól Szóló Deklaráció⁵⁷ (a továbbiakban: Deklaráció) tervezetét. A Deklaráció kodifikációs munkálatainak előrehaladtával ugyanis az AU Közgyűlése elfogadott egy határozatot, amelyben egyrészt üdvözölte a deklaráció tervezetét, másrészt megerősítette az afrikai országok elkötelezettségét a jelenlegi határok és a területi integritás fenntartása mellett, valamint kifejezte fenntartásait, az afrikai sajátosságokat kevésbé figyelembe vevő, őslakos koncepcióval kapcsolatban.⁵⁸ A határozatra válaszul az Afrikai Bizottság kiadott egy tanácsadó véleményt, melyben igyekezett eloszlatni az állam és kormányfők aggodalmát, a deklarációt illetően: egyrészt megerősítette, hogy a Bizottság, korábbi joggyakorlatának megfelelően, továbbra is szem előtt tartja majd az államok szuverenitásának és integritásának megőrzését, másrésztől leszögezte, hogy adott népcsoport őslakos voltának eldöntése során továbbra is a Munkacsoport 2003-as jelentését és a saját korábbi joggyakorlatát tekinti irányadónak.⁵⁹ Az Afrikai Bizottság munkájának, valamint a deklaráció készítői által tett engedményeknek⁶⁰ köszönhetően, az afrikai államok nem gördítettek további akadályokat a deklaráció elfogadása elé; az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Deklarációt, melyet az Afrikai Bizottság egy kommunikéban üdvözölt.⁶¹ Ezzel egy időben a Bizottság újfent meghosszabbította a Munkacsoport megbízatását.⁶²

⁵⁶ BOJOSI–WACHIRA: i. m., 404.

⁵⁷ Az ENSZ Közgyűlés 2007. október 2-i határozata (A/RES/61/295).

⁵⁸ Az AU Közgyűlésnek 2007. január 30-i határozata (Assembly/AU/Dec.141 (VIII)).

⁵⁹ ENJABiz, *Tanácsadó vélemény az ENSZ Óslakos Népek Jogairól Szóló Deklarációjának tárgyában*, 2007. május 30. (Advisory Opinion of the African Commission on Human and Peoples' Rights on the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 41st Ordinary Session of the African Commission on Human and Peoples' Rights, Accra, Ghana, 16–30 May 2007) 6. és 9–18. pontok.

⁶⁰ A deklarációtervezet 46. cikkében rögzítették, hogy a deklarációban garantált önrendelkezéshez való jog nem értelmezhető akként, mint amely az államok szuverenitása és integritása ellen irányul; a deklaráció tovább utal arra, hogy az őslakos népek esetén szükséges a regionális sajátosságok figyelembevétele. – ERRICO: i. m., 757.

⁶¹ ENJABiz 121-es számú határozata az ENSZ Óslakos Népek Jogairól Szóló Deklarációjával kapcsolatban (Kongói Köztársaság, Brazzaville város, 2007. november 28.).

⁶² ENJABiz 127. számú határozata az Óslakos népekkel és közösségekkel foglalkozó szakértői munkacsoport mandátumának meghosszabbításáról és összetételéről (Kongói Köztársaság, Brazzaville város, 2007. november 28.).

3. Az Ogoni-ügy

3.1. A tényállás ismertetése, az ügy befogadhatósága

A Bizottság 2001-ben hozta meg döntését az ogoni törzs által elszenvedett jogsértések ügyében. Az ogoni törzs – amelyet a Munkacsoport 2003-as jelentése az őslakos népek között említ – nagyjából 500 ezer főt számlál, tagjai nagyrészt földművelésből és halászatból tartják el magukat. Földjeiken 1958-ban találtak kőolajat, melynek kitermelésére a Nigériai Nemzeti Olajtársaság a Shell olajtársasággal közösen alapított céget.⁶³ A területen végzett olajkitermelés súlyos környezeti károsodást idézett elő a földekben, továbbá súlyosan károsította az ogoni törzs tagjainak egészségét. Ezen túlmenően a nigériai katonai kormányzat készségesen asszisztált a kizsákmányoló gyakorlat fenntartásához: fegyveres csapatokat bocsátott az olajtársaság rendelkezésére a helyiek tiltakozó akcióinak felszámolása érdekében. Ennek során a kormányzati erők számtalan esetben feldúlták az ogoni törzs falvait: házaikat felégették, állataikat lemészárolták. A felperesek állításai szerint a nigériai állam több mulasztásért is felelős: nem készített környezeti hatástanulmányt, nem konzultált az érintett csoporttal, és nem tájékoztatta a lakosságot a várható hatásokról; végül, de nem utolsósorban, az állam elmulasztotta kivizsgálni az említett cégek felelősségét.⁶⁴ A fentiekre tekintettel, a felperesek az Afrikai Bizottságtól az Afrikai Charta megkülönböztetés tilalmáról szóló 2. cikkének, az emberi élet és az emberi integritás védelméről szóló 4. cikkének, a tulajdonhoz való jogról szóló 14. cikkének megsértését kérték megállapítani. Indítványozták továbbá az egészséghez való jogról szóló 16. cikk, a családi élet védelméről szóló 18. cikk, a természeti kincsekhez való hozzáféréstől szóló 21. cikk, valamint a kielégítő környezethez és fejlődéshez való jogról szóló 24. cikk megsértésének megállapítását.⁶⁵

Az Afrikai Bizottságnak, az ügy érdemben történő elbírálása előtt, annak befogadhatóságáról kellett döntenie. Mint arra a Bizottság rámutatott, az Afrikai Charta 56. cikkének (5) bekezdése értelmében a petíció csak akkor fogadható el, ha a panaszos fél kimerítette a hazai jogorvoslati lehetőségeket, kivéve, ha azok nyilvánvalóan elhúzó jellegűek.⁶⁶ Jelen ügyben az Afrikai Bizottság figyelembe vette, hogy a nigériai kormány nem tanúsított együttműködést – ahogyan más korábbi ügyekben sem –, továbbá azt, hogy a jogfosztó intézkedéseket életbe léptető kormány által befolyásolt hazai bírói rendszertől nem várható semmilyen hatékony jogorvoslat.⁶⁷

⁶³ Dux László: Az ogoni-ügy az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága előtt. *Jogelméleti Szemle*, 5. évf. (2005) 2. szám, 1.

⁶⁴ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 1–9. pontok.

⁶⁵ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 10. pont.

⁶⁶ Az Afrikai Charta 56. cikk (5) bekezdése.

⁶⁷ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 35–42. pontok.

3.1. Az ügy érdemi része

Az ügy érdemi elbírálása során az Afrikai Bizottság az ún. „kötelezettségek megközelítést” alkalmazta, amely Henry Shue,⁶⁸ valamint az azt továbbfejlesztő Asbjorn Eide⁶⁹ nevéhez köthető.⁷⁰ Shue elmélete a nemzetközi szerződések által, az alapvető jogokhoz köthetően az államra rótt kötelezettségeket helyezi a fókuszpontba, relativizálva ezáltal a korábbi éles határvonalat a polgári és politikai jogok, valamint a gazdasági és szociális jogok között. Ennek a megközelítésnek az a vitathatatlan előnye,⁷¹ hogy a jogok eltérő generációi egyenlő súllyal esnek a latba. Az elmélet lényege, hogy az államnak az emberi jogokat illetően 3+1 kötelezettsége van: *tisztelnie, védenie, teljesítenie kell, valamint elő kell mozdítania* azokat. Az első kötelezettség, az emberi jogok tisztelete – ellentétben a többivel – negatív tartalmú kötelezettség, azt követeli meg az államtól, hogy tartózkodjék az emberi jogok megsértésétől. Az emberi jogok védelme pozitív tartalmú kötelezettség, vagyis az államnak garantálnia kell, hogy harmadik személyek – akár magánszemélyek, akár jogi személyek – ne sérthessék meg az egyén jogait. Az emberi jogok teljesítése olyan lépések meghozatalát követeli meg az államtól, melynek köszönhetően széles rétegek tudják gyakorolni jogaikat. Végezetül, az előmozdítás értelmében az állam igyekszik minél szélesebb körű társadalmi elismertséget szerezni az alapvető emberi jogoknak.⁷²

Mint fentebb említésre került, az Afrikai Bizottság által alkalmazott megközelítés előnye, hogy ellentétben a klasszikus – generációk szerinti – felosztással, a gazdasági, szociális és kulturális jogok, valamint a polgári és politikai jogok egyenlő súllyal esnek a latba. E megközelítés egyébként sem tekinthető idegennek az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus számára: az Afrikai Chartában ugyanis, a harmadik generációs jogok esetében sem találunk a progresszív megvalósításra való utalást, kivéve a 16. (az elérhető legmagasabb fokú szellemi és testi egészséget garantáló) cikket. A Bizottság rámutatott annak jelentőségére, hogy gazdasági, szociális és kulturális jogok tekintetében hozhatott döntést, és ennek keretében hangsúlyozta: „*nincs olyan jog az Afrikai Chartában, amelyet ne lehetne érvényesíteni*”.⁷³

⁶⁸ SHUE, Henry: *Basic Rights; Substinence, Affluance and US Foreign Policy*. New Jersey, Princeton University Press, 1980, 1996.

⁶⁹ Final Report on the Right to Adequate Food as a Human Right, UN Doc E/CN.4/Sub.2/1987/23.

⁷⁰ E felosztás először Karel Vašák könyvében jelent meg: VAŠÁK, Karel: *Human Rights: A Thirty Year Struggle. The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights*. *UNESCO Courier*, Vol. 30 (1977) No. 11, 29–32.

⁷¹ Ellentétben a generációk szerinti felosztással, amelynek eredményeképpen az államok az esetek nagy többségében lemondanak a második és harmadik generációs jogok érvényesítéséről. – Dux: i. m., 2.

⁷² ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 43–48. pontok.

⁷³ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 68. pont.

3.2. A határozat rendelkező része

Döntésében az Afrikai Bizottság részletesen elemezte a beadványban szereplő jogok megsértésének kérdését, ennek során kiemelkedő jelentőségű, hogy olyan jogok megsértését is megállapította, amelyek – a Bizottság által is elismerten – *expressis verbis* nem szerepelnek az Afrikai Chartában. Ilyen a lakhatáshoz való jog,⁷⁴ amelyet az Afrikai Charta 14., 16. és a 18. (1) cikkekből vezetett le a Bizottság; további példa az élelemhez való jog,⁷⁵ melyet a 4., 16. és 22. cikkekre alapozva dolgozott ki, egyben megállapítva e jogok sérelmét. E két jog kapcsán az Afrikai Bizottság megállapította az állam minimumkötelezettségeit annak érdekében, hogy ne sérüljön az említett jogok lényege; jöllehet arról, hogy ez utóbbi miben áll, a Bizottság nem tesz említést. A lakhatáshoz való jog tekintetében az államnak három alapvető kötelezettséget kell betartania: (i) ne rombolja le a civilek házait; (ii) védje meg azokat; végezetül (iii) védje meg a lakosságot az erőszakos kitelepítésekől. Az élelemhez való jog tekintetében az állam kötelezettsége, hogy (i) ne semmisítse meg az élelmiszereket; (ii) védje meg azokat harmadik személyek támadásaitól; (iii) ne akadályozza az embereket abban, hogy ellássák magukat élelemmel.⁷⁶

Az Afrikai Bizottság döntése értelmében Nigéria megsértette a beadványban szereplő jogokat, jelesül az Afrikai Charta 2., 4., 14., 16., 18 (1), 21. és 22. cikkeit. Ennek megfelelően a Bizottság felhívta a nigériai kormányt, hogy biztosítsa a természeti környezet védelmét, az ogoni nép egészségének megőrzését, továbbá az ogoni nép megélhetését. A fentiek érdekében a Bizottság a következő intézkedések meghozatalát javasolta az állam számára: (i) állítsa le a támadásokat, és tegye lehetővé, hogy civilek és független szakértők látogathassák a területet; (ii) indítson vizsgálatot annak érdekében, hogy felelősségre vonják a jogsértések felelőseit. Továbbá (iii) biztosítson megfelelő mértékű jóvátételt a jogsértések áldozatai számára; (iv) biztosítsa, hogy a projektek megkezdése előtt minden esetben készüljön megfelelő hatástanulmány; (v) biztosítson információt a lakosság számára, a várható kockázatokról. A Bizottság továbbá arra ösztönzi a nigériai kormányt, hogy folyamatosan tájékoztassa a Bizottságot a Szövetségi Környezetvédelmi Minisztérium, a Niger Deltai Fejlesztési Bizottság, valamint a jogsértéseket kivizsgáló bírói testület munkájáról.⁷⁷

⁷⁴ A lakhatáshoz való joggal az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Bizottsága (a továbbiakban: ENSZ GSZKB) két tematikus elemzésében is foglalkozott; megállapítva, hogy e jog kiemelten fontos az egyéb gazdasági, szociális és kulturális jogok zavartalan gyakorlása szempontjából. A Bizottság felhívta továbbá a figyelmet, hogy az államot e téren nem pusztán tartózkodási kötelezettség terheli: adott esetben az állam kötelessége a megfelelő lakhatás biztosítása azok számára, akik arról önhibájukon kívül nem képesek gondoskodni. Az ENSZ GSZKB 4. számú, a lakhatáshoz való jogról szóló tematikus elemzése (U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 18), paras 1., 7.; Az ENSZ GSZKB 7. számú, az erőszakos kilakoltatásról és a megfelelő lakhatásról szóló tematikus elemzése (U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 45), 17. pont.

⁷⁵ Az ENSZ GSZKB az élelmiszerekhez való joggal szintén egy tematikus elemzés keretében foglalkozott, megállapítva annak kiemelt fontosságát, többek között az által, hogy több más emberi jog megvalósításának előfeltételeként határozta meg. Az ENSZ GSZKB 12. számú, a megfelelő élelmiszerről szóló tematikus elemzése (U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 62), 4. pont. Részletesen lásd SZEMESI Sándor: Az élelemhez való jog koncepciója a nemzetközi jogban. *Pro Futuro* 2013/2. 86–99.

⁷⁶ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 60–66. pontok.

⁷⁷ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, lásd az ítélet rendelkező részét.

3.3. A határozat megítélése és hatása a joggyakorlatra

A Bizottság döntése több szempontból mérföldkő-jelentőségűnek tekinthető: egyrészről megerősítette, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok a klasszikus polgári és politikai jogokkal egyenlő védelmet érdemelnek; ennek megfelelően bátran alkalmazta az ún. „kötelezettségmegközelítést”, így az Afrikai Bizottság munkája – e szempontból is – úttörő jellegűnek tekinthető. Másrészről az Afrikai Bizottság az Afrikai Chartát evolutívan értelmezve olyan jogokat is számon kért a jogsértő államon, amelyek *expressis verbis* nem szerepelnek az Afrikai Chartában:⁷⁸ ezzel – a szerző véleménye szerint – az Amerika-közi rendszer nyomdokaiba lépett, amely – az eredetileg az Emberi Jogok Európai Bírósága által kidolgozott – értelmezési módot alkalmazva hozta létre az őslakos népek védelmének hatékony rendszerét, az amerikai kontinensen.⁷⁹

Szót kell ejteni ugyanakkor a *határozat hiányosságairól* is: egyrészről az Afrikai Bizottság nem fejtette ki kellő részletességgel – az általa – a meglévő anyagi normákból levezetett jogok minimum szintjét, csak érintőlegesen tárgyalta azokat, az állam kötelezettségeinek szempontjából. Másrészről az Afrikai Bizottság elmulasztotta a lehetőséget, hogy állást foglaljon két kérdésben: egyrészt az olajkitermelő vállalatok felelősségét,⁸⁰ másrészt a kollektív földtulajdonlást illetően.⁸¹ Előbbi esetében pusztán arra utalt – a *Velásquez Rodríguez kontra Honduras ügyet*⁸² idézve –, hogy az állam kötelezettsége megvédeni az emberek jogait más magánszemélyek jogsértéseivel szemben.⁸³ A második vonatkozásában, a földtulajdonhoz való jog helyett a lakhatáshoz való jogot helyezte az előtérbe, így módon megkerülte a kérdést. A Bizottság e kérdést az *Endorois-ügyben* hozott döntésével tisztázta.⁸⁴ Harmadrészt, az Afrikai Bizottság a döntésében szinte szóról szóra bemásolta a panaszos felek állításait a petícióból, bár meg kell hagyni, hogy az állam együttműködésének hiányában nem volt lehetősége kiegyensúlyozottabban szerepeltetni a bizonyítékokat, továbbá a médiának köszönhetően a nevezett jogsértések széles körben ismertek voltak, így azokat az egyoldalú információk alapján is, kellő bizonyossággal meg lehetett állapítani. Végezetül meg kell említeni – habár ez alapvetően a rendszer hiányossága –, hogy az Afrikai Bizottság által hozott döntések nem kötelező erejűek, a végrehajtás sokszor esetleges.⁸⁵ – Az *Ogoni-ügyben* azóta tapasztalható pozitív változás elsősorban annak köszönhető, hogy időközben megbukott a katonai kormányzat, az új demokratikusan megválasztott kormány pedig együttműködőnek bi-

⁷⁸ DUX: i. m., 3.

⁷⁹ MARINKÁS György: Az őslakosok jogainak megjelenése az Amerikaközi Rendszerben: az őslakosok joga ősi földjeikre, különös tekintettel a Mayagna (Sumo) Awas Tingni kontra Nicaragua ügyre. In RAISZ Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 108–117.

⁸⁰ DUX: i. m., 3.

⁸¹ Jóllehet ez utóbbi nem szerepel *expressis verbis* az Afrikai Chartában, ennek megfelelően megválaszolása evolutív jogértelmezést követel.

⁸² EJAB, *Velásquez Rodríguez kontra Honduras*, 1988. július 19. C Sorozat No. 4.

⁸³ ENJABiz, *Ogoni-ügy*, 57. pont.

⁸⁴ GILBERT: i. m., 260.

⁸⁵ Ahogyan *Githu Muigai* professzor fogalmazott, az Afrikai Bizottság egy „fogatlan bulldog”. – MUIGAI: i. m., 265.

zonyult, továbbá, hogy a Shell olajtársaságra egyre súlyosabb nemzetközi fogyasztói nyomás nehezedett az üggyel kapcsolatban.⁸⁶

Az *Ogoni-ügyet* követő legjelentősebb döntés a 2007-es, az *Endorois-ügyben* hozott határozat. A döntés a Munkacsoport, valamint az Afrikai Bizottság korábbi joggyakorlata által kijelölt út folytatásának tekinthető: a Bizottság a Munkacsoport javaslatának megfelelően határozta meg azt, hogy az endorois törzs őslakosnak tekinthető-e; a Bizottság továbbá leszögezte, hogy egyes népcsoportok őslakosként való definiálásának célja nem az őslakos népeknek a többi népcsoport fölé helyezése, hanem múltbéli sérelmeik és jelenbeli hátrányaik leküzdése.⁸⁷ A döntésben továbbá megállapítást nyert az őslakos népek kulturális integritáshoz, fejlődéshez, valamint földhöz való joga. Az ügy továbbá a különböző emberi jogvédelmi mechanizmusok egymásra hatásának is kitűnő példája, a Bizottság többször említi az Amerika-közi Bizottság *Saramaka emberek kontra Suriname ügyét*.⁸⁸

Az *Endorois-ügyben* hozott döntés teljes körű végrehajtása egyelőre várat magára. A szerző véleménye szerint, amennyiben az együttműködés az ajánlások végrehajtása terén megakad, úgy az Afrikai Bizottságnak érdemes az ügyet minél előbb a 2004-ben felállításra került Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága⁸⁹ (a továbbiakban: Afrikai Bíróság) elé terjesztenie tekintve, hogy Kenya alávetette magát az Afrikai Bíróság joghatóságának.⁹⁰ Jóllehet az Afrikai Bíróság – lévén fiatal intézmény – a többi regionális emberi jogi bírósághoz viszonyítva szerény joggyakorlattal rendelkezik; a Bíróság első – és eddig egyetlen –, az őslakos népeket érintő döntésében, egy 2013 márciusában, az *ENJABiz kontra Kenyai Köztársaság ügyben* kibocsátott ideiglenes intézkedésben – a szerző megítélése szerint meglehetősen gyorsasággal és hatékonysággal – részesítette védelemben a kenyai Mau erdőben élő ogiek közösséget.⁹¹ A döntés – a szerző véleménye szerint – bizakodásra ad okot, a jövőbeni hasonló ügyeket illetően.

⁸⁶ Dux: i. m., 4.

⁸⁷ ENJABiz, *Tanácsadó vélemény az ENSZ Óslakos népek jogairól szóló deklarációjának tárgyában*, 2007. május 30., 19. pont; ENJABiz, *Endorois-ügy*, 296. pont.

⁸⁸ EJAB, *Saramaka emberek kontra Suriname*, 2007. november 28. C Sorozat No. 172; MARINKÁS György: A Saramaka emberek kontra Suriname ügy; avagy az Amerikaközi Bíróság mint az őslakos népek jogainak éharcosa. In *Publicaciones Universitatis Miskolciensis Sectio Iuridica et Politica Tomus XXXI.* (2013), 221–238.

⁸⁹ Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartájának kiegészítő jegyzőkönyve az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságának felállításáról (aláírás: 1998. június 10., hatálybalépés: 2004. január 25.).

⁹⁰ <http://www.african-court.org/en/images/documents/Court/Statute%20ACJHR/Statuts%20of%20the%20Ratification%20Process%20of%20the%20Protocol%20Establishing%20the%20African%20Court.pdf> (2013. augusztus 10-i letöltés).

⁹¹ ENJAB, *ENJABiz kontra Kenyai Köztársaság*, 2013. március 15. (ügyszám: 006/2012.), ideiglenes intézkedés, 1–5., 9., 20., 25. pontok.

4. Következtetések

Az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus hosszú utat tett meg, mire az őslakos népek jogai teljes mértékben elismertséget nyertek a kontinensen: az Afrikai Charta elfogadása és az Afrikai Bizottság felállítása önmagában jelentős eredménynek számított, tekintve, hogy a gyarmati sorból frissen felszabadult afrikai országok túlnyomó többsége féltve őrizte szuverenitását. A következő jelentős lépésnek a Munkacsoport létrehozása tekinthető, amely jelentéseivel felhívta a figyelmet arra, hogy az őslakos népek jogai kiemelt figyelmet, valamint védelmet érdemelnek. Hangsúlyozandó továbbá, hogy a Munkacsoportnak és az Afrikai Bizottságnak „oroszlánrésze” volt abban, hogy az afrikai államok – a korábbi álláspontjukat felülvizsgálva – támogatták a Deklaráció tervezetét az ENSZ Közgyűlésében; a legtöbb afrikai állam ugyanis attól tartott, hogy a deklaráció által garantált önrendelkezési jog szeparatista törekvéseket szítana, adott esetben az állam integritásának a sérelmét eredményezve. Tekintve, hogy az afrikai kontinens legtöbb államában nem ismeretlenek az etnikai feszültségek, a félelem nem minden alap nélküli. Az Afrikai Bizottságnak a tárgyalások elősegítése érdekében kibocsátott tanácsadó véleménye nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az államok képviselői végül megértették: az őslakos népek önrendelkezése minden esetben belső önrendelkezést jelent, amely a meglévő állami keretek között gyakorolható, annak nem célja sérteni az államok szuverenitását és integritását. További jelentős előrelépésnek tekinthetők az *Ogoni*- és az *Endorois-ügyek*, melyekben az Afrikai Bizottság tanúbizonyságot tett arról, hogy képes és hajlandó evolutívan értelmezni a meglévő joganyagot, az őslakosok érdekeinek védelme érdekében. Előbbi ügy – legfőképpen – a természeti kincsekkel való rendelkezéshez való jog, míg utóbbi a kulturális integritáshoz való jog deklarálása okán tekinthető mérföldkönek. A szerző megítélése szerint bizakodásra ad okot továbbá, hogy a 2004-ben felállításra került Afrikai Bíróság az első – és eddig egyetlen – az őslakos népeket érintő döntésével az ogiek népcsoportot meglehetősen hatékonyan és gyorsan részesítette védelemben.

A fentiek ellenére szót kell ejteni ugyanakkor az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus bizonyos hiányosságairól: egyrészt a határozataiban foglalt ajánlások végrehajtása, vagy éppen végre nem hajtása szinte egyedül az állam akaratán múlik, az Afrikai Bizottság kezében az egyetlen ütőkártya az, hogy az adott állam jogsértő magatartására nyilvános jelentéseiben hívja fel a figyelmet. Reménykedésre ad ugyanakkor okot, hogy a civil szervezetek az utóbbi időben egyre hatékonyabban képesek kihasználni a tömegmédiára nyújtotta lehetőségeket arra, hogy felhívják a világ közvéleményét egy-egy sebezhető népcsoport helyzetére: kiváló példa erre az *Ogoni-ügy*, amelyben az Afrikai Bizottság ajánlásainak végrehajtása javarészt a nigériai kormányra és a Shell olajtársaságra nehezedő nemzetközi nyomásnak köszönhető. Másrészről – a szerző megítélése szerint – az Afrikai Bizottság Munkacsoportjának érdemes lenne egy átfogó, az őslakos népeket (a Munkacsoport által kidolgozott elvek alapján) név szerint beazonosító jelentést készítenie: ezáltal ugyanis elkerülhető lenne, hogy az adott őslakos népnek az eljárás elején bizonyítania kelljen őslakos mivoltát, ahogyan az az *Endorois-ügyben* is történt. A kérdéshez kapcsolódóan, a szerző megítélése szerint nem szerencsés, hogy az Afrikai Bizottság több esetben

is hivatkozik az ILO 169-es számú egyezményére: ugyanis maga a Bizottság és a Munkacsoport is elismerte, hogy annak definíciója afrikai kontextusban gyakorlatilag értelmezhetetlen. Arról nem is szólva, hogy jelenleg egyetlen afrikai ország a része annak, ennek megfelelően a többi államon lehetetlen számon kérni azt.

A szerző megítélése szerint – a fent ismertetett kritikák ellenére is – az afrikai emberi jogvédelmi mechanizmus – hasonlóan az Amerika-közi rendszerhez –, a kezdeti „gyermekbetegségeket” kinőve, képes lesz az őslakos népek jogait hatékonyan védelmezni. E tekintetben külön kiemelés érdemel, hogy a döntést az Amerika-közi Bizottság is idézte a *Toledo Körzetbeli Maya Őslakos Közösségek kontra Belíz ügyben*,⁹² amely kiváló példája a különböző regionális emberi jogi mechanizmusok kölcsönös egymásra hatásának. Továbbá – a szerző véleménye szerint – bizonyítja, hogy az afrikai emberi jogi mechanizmusra érdemes odafigyelni a jövőben, ugyanis – ahogyan fentebb említésre került – hasonlóan amerikai megfelelőjéhez, a képessége és a szándéka is megvan rá, hogy a jogok evolutív értelmezése révén úttörő jelleggel járuljon hozzá az őslakos népek jogainak védelméhez. A szerző meggyőződése, hogy az Amerika-közi rendszer mechanizmusai az *Endorois-ügyben* hozott döntésben is találnak majd olyan megállapításokat, amelyek érdemesek arra, hogy a saját ítélkezési gyakorlatába implementálja: „a mester újfent idézni fogja tanítványát”.

Abstract

The aim of the current article is to analyse the protection of indigenous peoples' rights offered by the African human rights mechanism by introducing its institutional framework and jurisprudence. The author has the opinion that the African mechanism has followed in the footsteps of the Inter-American system and has interpreted the already existing substantial norms in an evolutive manner; thus achieving tremendous results in the acknowledgement and protection of indigenous rights. They did so with such success that now the “master” – namely the Inter-American Commission on Human Rights – is quoting the student. It follows from the above-mentioned lines that – according to the firm opinion of the author – the African mechanism worth the attention both present time, both in the future, due to the simple fact that new trends regarding indigenous rights may arise from the practice of the African Commission.

⁹² EJABiz, *Toledo Körzetbeli Maya Őslakos Közösségek kontra Belíz*, 2004. október 12. C Sorozat, No. 12.053; 149. pont.